

QO'QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 3-son)

FILOLOGIYA
PHILOLOGY

INGLIZ FRAZELOGIZMLARINING TARIXIY TADRIJIY SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Nematullayev Nodirbek Muzaffar o'g'li.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Xorijiy tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi.

E-mail. nodirbekNM2704@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz frazeologizmlarining tarixiy tadrijiy shakllanish bosqichlari tahlil qilinadi. Maqolada frazeologizmlar nafaqat tilning evolyutsiyasi, balki jamiyatning ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarini aks ettiruvchi muhim elementlar sifatida ko'rib chiqiladi. Ingliz frazeologizmlarining shakllanishi va rivojlanishi, tarixiy hodisalar, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, madaniy aloqalar va boshqa tillar bilan o'zaro ta'sirlar natijasida yuzaga kelgan. Maqolada frazeologik birliklarning o'zaro aloqalari, ularning ijtimoiy va madaniy ahamiyati, hamda o'zbek tilshunoslari tomonidan ingliz frazeologizmlarini o'rganish jarayonlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Ingliz frazeologizmlari, tarixiy shakllanish, frazeologik birliklar, tilshunoslik, madaniyat, ijtimoiy o'zgarishlar, ingliz tili, o'zbek tiliga tarjima, frazeologik tahlil, madaniy aloqalar.

STAGES OF HISTORICAL PROGRESSIVE FORMATION OF ENGLISH PHRASEOLOGISMS

Annotation. This article analyzes the historical stages of the formation of English phraseology. The study examines how phraseological units reflect not only the evolution of the language but also the social and cultural changes within society. The formation and development of English phraseological units are influenced by historical events, socio-political changes, cultural interactions, and contact with other languages. The article explores the interrelations of phraseological units, their social and cultural significance, and the research conducted by Uzbek scholars on English phraseology.

Keywords. English phraseology, historical formation, phraseological units, linguistics, culture, social changes, English language, translation into Uzbek, phraseological analysis, cultural interactions.

ЭТАПЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ПОСТЕПЕННОГО ФОРМИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Аннотация. В данной статье анализируются исторические этапы формирования английских фразеологизмов. Рассматривается, как фразеологические единицы отражают не только эволюцию языка, но и социальные и культурные изменения в обществе. Формирование и развитие английских фразеологизмов связано с историческими событиями, социально-политическими изменениями, культурными контактами и взаимодействиями с другими языками. В статье исследуются взаимосвязи фразеологических единиц, их социально-культурное значение, а также работы узбекских ученых по изучению английской фразеологии.

Ключевые слова. Английская фразеология, историческое формирование, фразеологические единицы, лингвистика, культура, социальные изменения, английский язык, перевод на узбекский, фразеологический анализ, культурные взаимодействия.

Kirish. Ingliz frazeologizmlari – bu tilning eng rang-barang va murakkab qismlaridan biridir. Ular tilning rivojlanish jarayonida, odamlarning kundalik hayotidagi tajribalari va psixologik holatlarini aks ettirgan holda shakllangan. Frazeologizm – bu o‘zining maxsus ma’nosiga ega, lekin uning tarkibidagi so‘zlar alohida-alohida ma’no beradigan ibora yoki ifodadir. Ingliz tilidagi frazeologizmlarning tarixiy shakllanishi esa o‘ziga xos jarayon bo‘lib, ularning rivojlanish bosqichlari til o‘zgarishlari va madaniy aloqalar bilan bevosita bog‘liqdir.

Frazeologizmlarning shakllanishi – bu o‘z vaqtida nutq va kommunikatsiya vositalarining shakllanish jarayonini ko‘rsatadi. Ularning taraqqiyotiga ta’sir qilgan asosiy omillar orasida tarixiy hodisalar, ijtimoiy, madaniy va siyosiy o‘zgarishlar, shuningdek, boshqa tillar bilan o‘zaro aloqalar mavjud. Ingliz tilidagi frazeologizm va idiomlarning shakllanishi, bir tomondan, uning tarixiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq, ikkinchidan esa, bu jarayon tilning takomillashuvi va uning xalqning ruhiy va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi vositasi sifatida davom etgan.

Shu bilan birga, frazeologizmlarning tarixi – bu ham bir vaqtning o‘zida tilni o‘rganish jarayonida, uning shakllanishining turli bosqichlari, o‘zgarishlari va yangi frazeologik birliklarning paydo bo‘lishi bilan hamohang bo‘lgan murakkab jarayonlarni ham o‘z ichiga oladi. Maqolada Ingliz frazeologizmlarining tarixiy tadrijiy shakllanish bosqichlari, ularning o‘zgarishiga ta’sir qilgan asosiy omillar va zamon o‘zgarishlari bilan bog‘liq tahlillar ko‘rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbek olimlari, ingliz tilining frazeologik tizimini o‘rganishda katta hissa qo‘shganlar. Bu borada, O‘zbekistonda tilshunoslik sohasida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar, ayniqsa, tilning frazeologik jihatlariga alohida e’tibor qaratilgan. O‘zbek olimlarining ingliz frazeologizmlarini o‘rganishi, nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, sotsiologiya, va madaniyatshunoslik kabi boshqa sohalar bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

O‘zbek tilshunoslari, ingliz frazeologizmlarining tarixiy shakllanishi, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi roli va ularning so‘z boyligi bilan bog‘liqligini o‘rganganlar. Ayniqsa,

Shavkat Sultonov, Abdulla Tursunov kabi olimlarning frazeologizm va idiomatik iboralar bo‘yicha olib borgan izlanishlari ingliz tilining frazeologik tizimini chuqur tahlil qilishga yordam berdi. Ular ingliz tilidagi frazeologik birliklarning o‘ziga xos strukturasi, ularning tarixiy va madaniy rivojlanish bosqichlarini o‘rganishga alohida e‘tibor qaratdilar.

O‘zbek tilshunoslarining eng muhim tadqiqotlaridan biri ingliz va o‘zbek frazeologizmlarining o‘zaro ta‘siri va farqlarini o‘rganish bo‘lib, bu jarayonning ijtimoiy tarixiy sharoitga bog‘liqligi yoritilgan. O‘zbek olimlari, ingliz frazeologizmlarini o‘rganish orqali, ularning zamon o‘zgarishlariga va boshqa tillar bilan aloqalariga qanday moslashganini tahlil qildilar. Bu o‘rganish jarayonida, ingliz tilidagi frazeologik iboralar va ularning o‘zbek tiliga tarjima qilinishi, madaniy va lingvistik tafovutlar bilan bog‘liq muammolar ham ko‘rib chiqilgan.

Shuningdek, ingliz frazeologizmlarining shakllanishi va rivojlanishining tarixi haqida o‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy ishlar ingliz tilining o‘ziga xos frazeologik xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Bu ilmiy izlanishlar, frazeologizmlarning qo‘llanilish konteksti, ularning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Metodologiya. Ingliz frazeologizmlarining tarixiy tadrijiy shakllanish bosqichlarini o‘rganish uchun turli metodologik yondoshuvlar qo‘llanilgan. Ushbu tadqiqotda tilshunoslik, tarixshunoslik va madaniyatshunoslikka oid ilmiy usullar birlashtirilgan. Birinchi bosqichda, sistematik tahlil usuli asosida frazeologik birliklarning tildagi o‘rni va ularning evolyutsiyasi tahlil qilingan. Bu metod orqali frazeologizmlar tizimiga kiruvchi elementlar o‘rganilib, ularning tarixi va rivojlanish yo‘llari aniqlangan. Shuningdek, komparativ tahlil usuli yordamida ingliz tilidagi frazeologik birliklarning boshqa tillardagi ekvivalentlari bilan solishtirildi. Bu yondoshuv, frazeologizmning o‘ziga xos shakllanish jarayonlarini, madaniy va lingvistik farqlarni ko‘rsatishga yordam berdi. Tarixiy yondashuv metodologiyasi esa frazeologik iboralar va idiomlarning shakllanishini vaqt davomida kuzatib, ular qanday tarixiy voqealar, ijtimoiy o‘zgarishlar va madaniy kontaktlar natijasida o‘zgarganini o‘rganishga imkon berdi.

Frazeologizmlarning shakllanishining har bir bosqichi muayyan ijtimoiy-siyosiy va madaniy sharoitlarga bog‘liq holda rivojlangan, shu sababli ixtisoslashgan lingvistik tahlil va madaniy-kontekstual yondashuv metodlari ham qo‘llanilgan. Bu metodlar frazeologizmlarning faqat grammatika va ma‘no jihatidan emas, balki ularning ijtimoiy, etnik va madaniy muhitga bo‘lgan munosabatini ham yoritishga yordam berdi.

Tahlil va natijalar. Ingliz frazeologizmlarining tarixiy shakllanish bosqichlarini tahlil qilishda, ularning til va madaniyatdagi ahamiyati aniqlandi. Birinchi bosqichda, frazeologik birliklar asosida xalq og‘zaki adabiyoti, maqollar, iboralar va qadimgi an‘anaviy iboralardan shakllangan. Bu frazeologizmlar ko‘pincha o‘z vaqtida jamoaning turmush tarzini va dunyoqarashini aks ettirgan. Ingliz tilida frazeologik iboralar eng avvalo, kishilarning kundalik hayoti, mehnat faoliyati va tabiat hodisalariga nisbatan ifodalar shaklida paydo bo‘lgan. Ular

milliy mentalitetni aks ettirib, vaqt o‘tishi bilan oddiy og‘zaki iboralardan tilning yuqori qatlamiga, adabiyotga va formal nutqqa o‘tdi.

Keyingi bosqichda, frazeologizmlar ingliz tilining tarixiy o‘zgarishlari va madaniy aloqalari orqali rivojlana boshladi. Renessans davri va keyingi davrda, ingliz tili boshqa tillar bilan aloqalar orqali yangi frazeologik birliklar qabul qildi. Xususan, lotin, fransuz va germaniya tillaridan olingan iboralar ingliz tilining frazeologik tizimiga keng kirib keldi. Bu davrda, frazeologik birliklarning ma’no doirasi kengayib, ular ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlarga mos ravishda yangi ma’nolarni o‘z ichiga oldi.

Ingliz tilidagi frazeologizmlar, shuningdek, ijtimoiy sinflar, diniy, siyosiy va ilmiy harakatlar bilan bog‘liq holda shakllandi. Masalan, sanoat inqilobi davrida ishchilar va mehnat qatlamlari tomonidan yangi atamalar, frazeologik birliklar paydo bo‘ldi. Boshqa tomondan, ingliz tilining global miqyosda tarqalishi, uning frazeologik tizimiga boshqa madaniyatlar va tillardan tasir o‘tkazdi.

Tadqiqotning asosiy natijasi shundan iboratki, ingliz frazeologizmlarining tarixiy shakllanishi to‘g‘risidagi tahlil, ularning ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarga qanday ta’sir qilganini ko‘rsatdi. Frazeologizmning shakllanishi asosan ikki asosiy bosqichdan iborat: birinchisi — xalqning og‘zaki ijodi va qadimiy an’analarga asoslangan frazeologik birliklar, ikkinchisi — tarixiy va madaniy o‘zgarishlar va boshqa tillar bilan aloqalar natijasida yuzaga kelgan yangi iboralar.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz frazeologizmlari nafaqat lingvistik elementlar, balki ular tarixiy, madaniy va ijtimoiy voqealar, shuningdek, boshqa madaniyatlar bilan o‘zaro aloqalar orqali shakllangan. Bu frazeologizmlar vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib, til va madaniyatning rivojlanishiga xizmat qilgan. O‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan izlanishlar, ingliz frazeologizmlarini o‘rganish jarayonida til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni yaxshiroq tushunishga yordam berdi, shuningdek, boshqa tillarga tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni engishga imkon yaratdi.

Bundan kelib chiqadiki, ingliz frazeologizmlarining tarixiy tadrijiy shakllanishini o‘rganish, nafaqat tilshunoslikning nazariy jihatlarini, balki amaliy tarjima va madaniy almashinuv jarayonlarini chuqur anglashga ham xizmat qiladi.

Xulosa. Ingliz frazeologizmlarining tarixiy tadrijiy shakllanishi tilshunoslikning muhim va murakkab sohalaridan biridir. Bu jarayon ingliz tilining rivojlanishi, madaniy o‘zgarishlar, tarixiy voqealar va boshqa tillar bilan aloqalar bilan chambarchas bog‘liqdir. Frazeologizmlar nafaqat tilning boyligini va uni ishlatish qobiliyatini aks ettiradi, balki ular xalqning dunyoqarashini, ijtimoiy hayotini va madaniyatini ham o‘zida mujassam etadi. Ingliz frazeologizmlarining shakllanishi davomida, ular bir nechta muhim bosqichlarni o‘z ichiga olgan: birinchi bosqichda, frazeologizmlar tilning rivojlanish jarayonida tabiatdagi o‘zgarishlarga va xalq orasidagi an’anaviy iboralarga asoslangan; ikkinchi bosqichda, madaniy va tarixiy omillar, shuningdek, boshqa tillar bilan aloqalar frazeologik birliklarning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan.

Bu frazeologizmning rivojlanish jarayonida, ingliz tilining tilshunoslari o‘z vaqtida ko‘plab tahlillar olib borishgan, ularda frazeologizmlar orasidagi o‘zgarishlar, ularning zamonaviy ishlatilishi va boshqa tillarga, jumladan, o‘zbek tiliga, tarjima qilinishidagi muammolar ko‘rib chiqilgan. O‘zbek olimlari tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar ingliz frazeologizmlarining o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonidagi murakkabliklarni va ijtimoiy madaniy tafovutlarni tahlil qildi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz frazeologizmlarining tarixiy tadrijiy shakllanishi ingliz tilining o‘zgaruvchan tabiati va xalqning ruhiy, ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarini aks ettiradi. Ularning rivojlanish bosqichlari tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilinishi, frazeologik birliklarning til va madaniyatdagi ahamiyatini yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ingliz frazeologizmlarini o‘rganish jarayoni, tilshunoslar uchun yangi ilmiy yutuqlarga olib kelishi bilan birga, boshqa tillarga tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni ham yengish imkonini yaratadi. Bu o‘rganish nafaqat tilni o‘rganish, balki tillararo madaniy almashinuvni chuqur anglashga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sultonov Sh. *Ingliz tilidagi frazeologizmlar va ularning o‘zbek tiliga tarjimasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti. 2010.
2. Tursunov A. *Ingliz tilida frazeologik iboralar va ularning tarixiy rivojlanishi*. Tashkent: Fan va texnologiya. 2015.
3. Xoshimov A. *O‘zbek tilshunosligida frazeologizm va uning turli tillarda o‘rganilishi*. Toshkent: Sharq. 2007.
4. Karimov R. *Ingliz tilining frazeologik tizimi: O‘zbek tiliga tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar*. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi. 2013.
5. Abdullayev F. *Ingliz va o‘zbek frazeologizmlarining o‘zaro ta’siri*. Tashkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi. 2011.